

УДК 396

Івичук Соломія,
*студентка гуманітарного факультету Національного університету
“Острозька академія”, м. Острог*

ДИНАМІКА ЗРУШЕНЬ У СТАНОВИЩІ УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОК У РАДЯНСЬКІЙ ПЕРІОД

У статті розглядаються основні аспекти трансформації образу жінки в радянський час. Розглянуто умови життя жінки, в які вона була поставлена новим режимом. Звертається увага на основні особливості більшовицьких перетворень: активне “розкріпачення”, залучення жіночої праці в різних видах робіт, участь жінок у Другій світовій війні.

Ключові слова: більшовицька влада, радянська жінка, емансипація, розкріпачення жінки.

Івичук С. Динамика сдвигов в положении украинских женщин в советский период

В статье рассматриваются основные аспекты трансформации образа женщины в советское время. Рассмотрены условия жизни женщины, в которые она была поставлена новым режимом. Обращается внимание на основные особенности большевистских преобразований: активное “раскрепощение”, привлечение женского труда в различных видах работ, участие женщин во Второй мировой войне.

Ключевые слова: большевистская власть, советская женщина, эмансипация, раскрепощение женщины.

Ivychuk S. Dynamics of changing in the position of women in Soviet period

The article deals with the main aspects of transformation of the image of women in Soviet society. The conditions of woman's life, in which she was put, were defined. Author pays attention to the main features of the Bolshevik transformations: active “emancipation”, involvement of female labor in different occupations, women's participation in World War II.

Key words: bolshevik government, the Soviet woman, emancipation, emancipation of women.

Більшість дослідників українського традиційного суспільства вважають, що жінка цілковито залежала від чоловіка і вважалася підневільною йому. Аспекти жіночої долі відображені в численних зразках народного фольклору, де ми, зокрема, зустрічаємо випадки не завжди справедливого ставлення чоловіка до жінки. Так, після одруження молода дружина переходила жити в дім чоловіка, де їй часто доводилося терпіти знущання свекрухи, адже керувала домашнім господарством старша жінка в сім'ї. Жінка повинна була бути покійною, слухняною і всім догоджати. Та в порівнянні з західноєвропейським суспільством, і навіть з найближчими сусідніми народами, в українському суспільстві склалися деякі особливості ставлення до жінки. Відомий етнограф Степан Макарчук у своїй роботі "Етнографія України" зазначає: "Навіть в умовах давньої патріархальної сім'ї, себто верховенства в ній батька, чоловіка – жінка виступає як першорядна особа в сім'ї. Це утверджувалося і традиціями народного звичаєвого права, які хоч і освячували підлеглисть жінки чоловікові, але заперечували нерівноправність, зловживання, передбачали право жінки на майно сім'ї та ін." [5, с. 357].

Уже в перші роки більшовицької влади становище української жінки зазнає радикальних перетворень, які здійснювалися насильницьким шляхом. Радянська влада розпочала активну індустріалізацію, і для цього, після низки декретів і постанов, почала активно залучатися жіноча праця. Цьому передували відомі твердження В. Леніна про те, що домашнє господарство здебільшого є найбільш дикою і найбільш тяжкою працею, яку здійснює жінка, і що ця праця не містить у собі нічого, що скільки-небудь сприяло б розвитку жінки. Це стимулювало жінок до отримання освіти, ліквідації неписьменності, залучення до будівництва нової держави, і водночас ніби відкривало перед ними нечувані до того можливості. Проте уже в 1930-х рр. усе більш активна індустріалізація змушує радянське керівництво залучати жінок до важкої і шкідливої праці. Наприклад, жінки працювали фрезерувальницями, свердловальницями, штампувальницями, електрозварювальницями, машиністками електровозів, вантажників. Медики пішли назустріч державі, знявши заборону на виконання шкідливих для жінки робіт, давши дозвіл навіть на використання жінок у вугільній промисловості. Варто також за-

значити, що навіть на тих видах робіт, де жіночу працю було заборонено використовувати, жінки також працювали, хоч і нелегально. Керівництво ж виправдовувало це нестачею робітників. Вважається, що на повагу заслуговувала тільки та жінка, яка займалася чоловічою працею [7]. Отже, виявляється, що скасування нерівності між статями більшовицька влада вбачала в знівелюванні кордонів між ними – лише почавши працювати вибійним молотком у шахту, жінка відчує себе рівною з чоловіком.

Жінки могли претендувати на членство у партії, та аж ніяк не на участь у її керівних органах, але натомість могли очолювати ради, профспілки, комсомольські організації тощо. Сама радянська партійна номенклатура мала яскраво виражену патріархальну сутність. За період радянського правління тільки одна жінка побувала в міністрах – Катерина Фурцева [7].

Та насильницьке впровадження так званої рівності не відмінило чоловічого домінування. Адже на керівних посадах залишалися чоловіки, також часто до жінок ставилися більш вимогливо, надавали їм нижчого розряду, не зважали на вагітність, хоча в законодавстві було затверджено, що жінці надаються усі необхідні умови для поєднання щасливого материнства і можливості кар'єрного росту. Проте відпустка у зв'язку з вагітністю тривала 56 днів до пологів, і 56 днів після пологів. Лише у 1980-х рр. можна було сподіватися на тривалу оплачувану відпустку. Щобільше, заробітна плата а Радянському Союзі була недостатньою, і це змушувало людину будь-якого становища й посади постійно працювати, щоб забезпечити себе й свою родину. Жінці особливо не доводилося сподіватися на те, що сім'ю чоловік прогодує сам. Якщо жінка обирала насамперед звичні в той час для неї обов'язки: догляд за домом, народження та виховання дітей, вона зазнавала суспільного осуду, її таврували безробітницею і ледаркою [7].

Створення закладів громадського харчування, численних дитячих садочків повинно було створити належні умови для успішного поєднання сімейного щастя з активною творчою діяльністю, надати жінкам шанс самореалізуватися. Хоча посади, які часто займали жінки, важко назвати творчими: в основному вони були доярками, вантажницями, трактористками і т. ін.

Щодо участі українських жінок у Другій світовій війні, то це питання донедавна було маловивченим, адже якщо вони й брали участь у військових діях, керівництво йе не розголошувало. Жінки не були військовозобов'язаними, але законодавство передбачало їх участь у війні при потребі, та жіноча робота обмежувалася службою в допоміжних і тилових військах, організацією протиповітряної оборони і працею на виробництві. Та завдяки радянській емансипації жінки як самодостатні, рівні чоловікам пішли у військову службу, не відстаючи від чоловіків. Адже це затверджувало за жінкою рівні з чоловіком права на захист Батьківщини. С. М. Білівненко, Р. Л. Молдавський, Н. О. Соляник зазначають: “За роки війни було підготовлено 222 тисячі жінок “бійців-спеціалістів”: мінометниць, станкових і ручних кулеметниць, автоматниць, снайперів, зв'язківців, фахівців дорожньо-експлуатаційних служб. Якщо скласти ці цифри, то вийде 722 тисячі. Це без врахування жінок в авіації, на флоті, у бронетанкових військах, артилерії, піхоті, навіть у кавалерії. Десятки тисяч жінок служили військовими лікарями, розвідницями, водіями, штабістами, кухарями та ін. Тобто чисельність жінок, які носили воєнну форму – не менша 2-3 мільйонів. До того були сотні тисяч жінок в ополченні, в партизанських загонах, в підпіллі” [1, с. 257]. Також протягом війни через брак робочої сили жінки були задіяні у важкій промисловості, часто без належної кваліфікації.

Більшовицьке прагнення звільнити жінку від “кухонного рабства”, наділити її свободою вибору ще більше її закріпачила. Олександр Пагіря зауважує, що потрійне навантаження жінки звужувало обов'язки чоловіка. Адже жінка несла цілковиту відповідальність за ведення домашнього господарства і виховання дітей [7]. Це повністю суперечить патріархальному устрою життя, але й не відображає новий, нав'язаний “феміністський”. Все це призводило до поступової моральної деградації суспільства.

Офіційна радянська ідеологія заперечувала сексуальність жінки і її тілесне самовираження. Усіляко пропагувалося, що вбрання повинно бути скромне, просте, не підкреслювати жіночність. Чи варто й зазначити, що така пропаганда не була прямою, а здійснювалася посередньо. От наприклад, зображення жінок на радянських плакатах. На плакатах першої половини ХХ ст. жінка має невиразний,

“прямокутний” силует, одягнена в довгу й широку спідницю. У другій половині ХХ століття увиразнюються жіночні риси, часто зображаються молоді дівчата. А. Есімова вважає, що “аналіз зображення жінки на плакатах є важливим, оскільки за представленим образом можна дійти висновку про державне бачення становища і значення жінки у суспільстві, яке він передає. На радянських плакатах жінку представлено насамперед як трудівницю, різні символи, які може “розпізнати” глядач, свідчать про пропаганду поєднання жінкою виробничої та сімейної сфер. Це діловий робочий одяг, медаль на грудях, яка свідчить, що ця жінка – не просто працівник, але є передовиком виробництва; приміщення, у якому зображено жінку. Найбільш змістовним у композиційному сенсі є зображення сім’ї та дітей. Радянські плакати показують, що діти, а отже, й усі питання, пов’язані з репродуктивними планами, – це прерогатива жінки: поширеним є зображення матері з дитиною” [3, с. 126].

Важливим у проблемі трансформації образу жінки у радянський час є також аналіз радянських ЗМІ, адже недарма їм відводилася роль провідника комуністичної ідеології. Вихід жіночої преси почався в 1940–х рр., найпопулярнішими виданнями були “Робітниця”, “Радянська жінка”, “Селянка” тощо. На шпальтах цих видань оспівувалася ідеальна “героїня радянського часу”. Окрім різноманітних порад щодо ведення домашнього господарства, догляду за дітьми, приготування їжі, жінка повинна була вміти лікувати свою сім’ю, одягати (тобто шити, в’язати), а також стежити за собою – виглядати привабливо, бути стрункою й красивою. Вона повинна дбати про свій культурний розвиток, а також залучати до різних видів діяльності свою родину. Деколи в таких журналах навіть публікували рубрики, які стосувалися техніки. Та найголовніше, що вимагалось від радянської жінки, – це “повністю ототожнювати себе з ідеальним радянським суспільством та наявним політичним режимом, завжди вважати суспільні інтереси набагато важливішими за інтереси особисті” [6]. Також у пресі тип “радянської”, “високоморальної” жінки усіяло протиставлявся образу аморальної “західної” жінки. Природність – це головна характеристика радянської краси, що протиставляється “західній” штучності.

Соціолог Ігор Кон політику більшовицької влади щодо статей

назвав безстатевим сексизмом (з однаковим трактуванням обох статей). Ця політика не визнавала за жінками права на плотське самовираження, яке було невід'ємною складовою емансипації на Заході в 1950-1960-х роках [7]. Право жінки вільно розпоряджатися своїм тілом суперечило розпорядження про заборону абортів у 1930-х рр. Ця заборона мала під собою цілком зрозумілу мету – збільшення кількості населення Радянського Союзу, коли після перепису населення з'ясувалося, що потрібно приховати наслідки геноциду 1932-1933 рр. Усіляко культивується образ матері, який перегукується з образом жінки-робітниці [9]. Фактично, радянська влада пропонує жінці поєднати традиційні чоловічі заняття зі своєю біологічною природою [2, с. 189].

Варто також зауважити, що більшовицька революція в Російській імперії розпочалася саме з жіночих демонстрацій, і О. Кісь зазначає, що, “прийшовши до влади, більшовики були змушені віддячити жінкам за підтримку і визнати їх внесок у революційні події, законодавчо закріпивши їх рівні політичні, соціальні і громадянські права в Країні Рад. Але насправді більшовики розглядали потенціал організованих і свідомих жінок як інструмент: вони хотіли встановити над ними контроль і використовувати для посилення власного політичного впливу на суспільство” [4].

Нормою ставала ситуація, коли чим більш чоловічий вид праці засвоювали жінки, тим більша слава на них чекала. О. Кікінежді та Т. Говорун вважають, що економічна активність жіноцтва була спричинена не внутрішніми мотивами, самовизначенням, самореалізацією, а з-зовні, суспільно нав'язаною необхідністю, потребою задовольнити базові потреби родини. Держава використовувала жіночий ентузіазм, що дозволяло вирішити велику кількість поточних проблем і завдань [2, с. 191]. Фактично за радянського часу почалася деградація ціннісного статусу жінки, що є зворотним ефектом її так званого “розкріпачення” і зрівняння її у правах з чоловіком.

Використана література:

1. Білівненко С. Радянська жінка в умовах Другої світової війни / Білівненко С., Молдавський Р., Соляник Н. // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя: ЗНУ, 2012. – Вип. 32. – С. 256–253.

2. Говорун Т., Кікінежді О. Стать та сексуальність: Психологічний ракурс. – Тернопіль: Нова книга – Богдан, 1999. – 384 с.

3. Есимова А. Б. Визуальные материалы в проведении демографической политики (советский и китайский опыт) // Проблемы народонаселения в зеркале истории / Ред. В. В. Елизаров, И. А. Троицкая. – Москва: Макс-Пресс, 2010. – С. 125–135.

4. Кісь О. Украдене свято: історичні трансформації смислу 8 березня // Дзеркало тижня. – 2013. – № 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua/socium/ukradene-svyato-istorichni-transformaciyi-smislu-8-bereznya-.html>.

5. Макарчук С. А. Етнографія України. – Вид. 2-ге, – Львів: Світ, 2004. – 520 с.

6. Музичка М. Образ ідеальної домогосподарки в СРСР // Історична правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.istpravda.com.ua/research/4d3340f6bad25>.

7. Пагіря О. Гендер по-радянськи: навантаження жінки в СРСР звужувало коло обов'язків чоловіка // Тиждень. – 2012. – № 10 (227). – С. 15–16.

8. Цалик С. 5,6 мільйона абортів зробили радянські жінки 1964-го // Газета по-українськи. – 2009. – № 804. – С. 5.

9. Як змінювався образ жіночності в радянських журналах? Мати, трудівниця, домогосподарка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://arhiv-stately.pp.ua/index.php?newsid=20944>.